

ПРАЗНИКА „ВДИГАНЕ НА КУНИТЕ“ В СЕЛО ЯВРОВО.

ПРЕТВОРЯВАНЕ НА ТРАДИЦИИТЕ

д-р Васил Караджов

Институт за балканистика с Център по тракология, Българска академия на науките

Резюме: Статията представя литийно шествие, извършвано в село Яврово, община Куклен, което се провежда на осмия четвъртък след Великден, или на Спасовден, и е наричано от местните жители *Вдигане на куните* (иконите). Празникът е с дълголетни традиции, а през 2012 г. е включен в културните празници „Куклен – да претворим традициите“, като част от проект „Куклен на живо“, финансиран с европейски програми. Разглежда се припознаването на празника като древен обичай, както и лично и институционално участие от страна на църковното настоятелство, хора, свързани със селото, гости, читалище, кметска и общинска институции в претворяването на традициите.

Ключови думи: литийно шествие, село Яврово, традиции

Vasil Karadzhov – yasko_36@abv.bg

PhD, Institute of Balkan Studies with Center for Tracology, Bulgarian Academy of Sciences

The festival “Raising The Kunas” in The Village of Yavrovo. Re-creation of Traditions

Abstract: The article presents a religious procession carried out in the village of Yavrovo, Kuklen municipality, which takes place on the eighth Thursday after Easter, or Spasovday, and is called by the locals *Raising the kunas* (icons). The festival has long-standing traditions, and in 2012 it was included in the cultural festivals “Kuklen – let’s re-create the traditions”, as a part of the project “Kuklen live”, financed with European programs. The text examines the recognition of the holiday as an ancient custom as well as the participation, personal and institutional by the church board, of people connected to the village, guests, community center, the mayor’s office and municipal institutions, in the re-creation of traditions.

Keywords: lithany procession, village of Yavrovo, traditions

Текстът представя един локален празник в село Яврово, община Куклен, който се възприема от местната общност като уникален и е повод за нейното събиране, сплотяване и създаване на локална явровска идентичност. Целта на проучването е изясняването на предпоставките за възникването на този селски празник, мотивите за неговото поддържане, както и проследяването, доколкото е възможно, на неговото равнище и различните промени през годините и историческите периоди на неговото съществуване. Празникът е с древен произход, който няма как да бъде хронологично достигнат, но за случващото се в новата история на празника има достатъчно информация, по която може да се направи анализ за това как, защо и от кого се променя според институционални и общностни нужди.

Интересът ми към селищните празници не е нов и е продължение на темите, разработвани по време на моята магистратура по Културен туризъм и културно проектиране. В нея съм се занимавал с различни празници, случващи се в град Асеновград, част от които също включват литийни шествия. Точно празниците на едно селище са тези, които успяват да извадят на показ най-хубавите страни от културата и традициите на даденото населено място и са много подходящ ресурс на културния туризъм, който да бъде представен пред потенциалните посетители. Село Яврово е много близко до Асеновград, посещавал съм го многократно и неговият общоселски празник „Вдигане на куните“ съвсем естествено попадна в изследователските ми интереси.

Методите, използвани в проучването са класическите за етнологията наблюдение и интервю. Проведени са няколко полуструктурирани интервюта, както и много неформални разговори с хора в Яврово, при посещения на селото преди и след празника, и от Яврово, но живеещи в град Асеновград. Най-важната част на това проучване е посещението на самия празник, проведен на 15 юни 2024 г. в село Яврово. Там освен наративна информация, беше извършено фото и видео документиране на място. Важно значение за изясняване на процесите около празника има и дигиталният терен, при който в различни медийни и социални платформи е събрана по-подробна информация, свързана със случващото се в предни години. Тук от особена важност е периодът, в който празникът е включен в проект на община Куклен от преди 12 години. Период, в който са сменени кмет и администрация, но информацията около идеите и реализацията на проекта още е достъпна на създадения за целта сайт (Сайт Куклен на живо. <https://live.kuklen.org>).

Текстът проследява етнографското описание на празника, което маркира следваната традиция, върху чиято основа се твори и претворява; разглежда езическите и християнски елементи на празника, неговото преобразуване в периода на Социализма като Ден на плодородието; представя силния тласък на празника, даден през 2012 г. от двугодишен европроект, и достига до последното му издание през 2024 г., което показва устойчивост на празника, припознаването му като важен за местната общност, заедно с няколко разлики в „преди и сега“.

Етнографско описание на празника и очертаване на традициите

Преди да се пристъпи към разглеждане на съвременната интерпретация на традициите, свързани с празника „Вдигане на куните“ и как на практика те биват претворявани, е необходимо да се изясни какви са източниците на информация, които се използват за основа на този процес. За един локален обичай, не много известен извън селището, в което се случва, данните за това как се е провеждал в миналото не са много. За щастие празникът има свое подробно етнографско описание, което представя този традиционен за местната общност обичай, така както се е празнувал преди няколко поколения, което се явява и един вид образец, към който се стремят да се придържат съвременните явровлии. Преди да се пристъпи към етнографското описание е важно да се отдели подобаващо внимание на човека, на когото го дължим. Това важи с пълна сила и за почти всяка една друга тема, свързана със село Яврово и неговото минало, защото се отнася за една от най-известните личности, родени в това родопско село и основополагаща за познаването на неговата история, бит и култура. Това е писателят, публицист и краевед Николай Хайтов, роден през 1919 г. в село Яврово. Неговото творчество е посветено на родния край и на Родопите, до степен да бъде определен като „писател-откривател, благородно и всеотдайно влюбен в Родопите, в техните хора и легенди, в горската им красота“ (Зарев 1985: 5-9). Писателят е приет за изявен познавач на „родопската душа“ и продължител на делото на родопеведите Васил Дечов и Стою Шишков и е утвърден като един от най-големите познавачи на тази част на България. Неговите книги са издавани в големи тиражи, превеждани са в много държави и по тях са писани сценарии, които служат за основата на много филми. Някои от филмите по разкази на Хайтов вече са се превърнали в класика¹, други тепърва излизат на екран² и

¹ Например „Козият рог“ от 1972 г., с режисьор Методи Андонов, е смятан от мнозина за едно от върховите постижения на българското кино.

² Новият български игрален филм „Сватба“ на режисьора Магдалена Ралчева, по едноименния разказ на Николай Хайтов от сборника „Диви разкази“ е завършен и излиза по кината през 2024 г.

заедно с театрални представления³ показват, че неговите произведения са актуални и търсени от режисьори и публика от различни поколения. Това се случва в по-голяма степен за художествени произведения, публицистика, филмови сценарии, както и ярките му позиции по обществени въпроси, а неговите краеведски и исторически произведения, които не са никак малко, остават по-малко известни. Това е разбираемо, доколкото в първите се засягат общочовешки и национални теми и проблеми, а вторите са насочени към локални селищни истории, които вълнуват основно хората по места. Тази част от творчеството на Хайтов обаче не е никак малка и не е за пренебрегване. Като се започне от селищната монография „Миналото на село Яврово“ (1958 г.), издание на БАН, през книгите от серията „Бащино огнище“, посветени на Смолян (1962 г.), Асеновград (1963 г.) и Девин (1964 г.), книгата „Село Манастир“ (в съавторство със Сл. Дичев, 1965 г.) до историческия очерк „Асеновград в миналото“ (1965 г.). В тези книги, посветени на миналото на различни селища в Родопите, Хайтов с помощта на своя разказвачески талант, представя различни исторически факти и етнографски описания, умело смесвайки ги с богатството на езика, използването на остарели думи, на места приповдигнат патос, извисено родолюбие и своя народопсихологическа интерпретация. „Оригиналноста му е не само в историческата документираност, а и в онова, което го прави етнолог на нашия народ“ (Зарев 1985: 5-9). В родното му село Яврово неговата личност е на голяма почит, повод за гордост и се възприема като обединяваща фигура дала много за селото. Почти при всяко посещение и разговор с местните хора на тема Яврово, ще се намери повод някой негов съвременник да го спомене и разкаже някоя случка с писателя, който до последните години на живота си използва родното село за творческа резиденция и извор на вдъхновение.

Книгите, посветени на различни селища в Родопите⁴, са разделени на две основни части – едната е историческа, а другата е етнографска. Това се случва още в първата книга, посветена на родното му село „Миналото на с. Яврово (Асеновградско)“ издадена през 1958 г., и намерила място в разширеното издание „Миналото на Яврово, Девин и Манастир“ от 1985 г. За целите на настоящата статия е важна основно етнографската страна на тази селищна монография, където са представени землището на селото и заобикалящите го местности, поминъците, веществената и духовна култура,

³ Моноспектакълът на Мариус Куркински „Черното пиле“.

⁴ Всички селища, на които Хайтов е посветил книги, са в самата планина Родопи, освен Асеновград, който е разположен на границата на Родопите и Тракия, но в него живеят много преселници от Родопите. Хайтов познава много добре града, в който е бил ученик и в който днес централният площад носи неговото име.

религиозните празници и суеверия, обичаи от жизнения цикъл на човека. Тук е важно да се отбележи и фактът, че книгата е писана във времената, в които тогавашната комунистическа партия и държавно управление водят политика, насочена към обезличаването на Православната църква и превръщането ѝ в лишена от обществена значимост институция, чиято дейност е сведена до извършването на ограничени на брой „ритуали“ (Методиев 2007). Донякъде това може да обясни събирането в един раздел на религиозните празници, заедно със суеверия, сайбии и змейове. Хайтов тогава е в началото на своя творчески път и като всеки друг млад автор по онова време, се налага да се съобразява със ситуацията. А тя е доминирана от една силно атеистична политика, която ще изиграе своята роля в промяната на празника, няколко години след неговото етнографско описание. Благодарение на тази книга са запазени и подробно описани детайли от тогавашния бит на хората и по-конкретно редът, маршрутът и конкретиката на този обичай, който е познат като Черковяне, един от най-големите и важни за местната общност. Другото голямо събитие, което събира явровлии от близо и далеч, е Малка Богородица на 8 септември, когато църквата в селото празнува своя храмов празник.

Самото описание очертава детайлно маршрута на процесията, която е водена от черковни хоругви, клисаря с кадилницата, свещеник, черковните клепала и разбира се „куните“, носени в ръце от момичета. Цялото това описание пресъздава една картина, напълно отговаряща на православното богослужение, извършвано извън храма, известно като *литийно шествие* или само *лития*, усърдна молитва, извършвана извън храма по улиците на населено място, около манастири, градове и села, за да се измоли нещо важно за обществото от участващите духовници и вярващи (Караджов 2017: 268). Тази молитва е съпроводена от носените в ръце от духовници и енориаши кръстове, мощи на светци, съдове със светена вода, икони и хоругви. Литиите са посветени на определени светци или събития, които са част от църковния календар.

Представянето на тази религиозна страна на празника, донякъде е „засенчено“ от описанието на местностите по маршрута и проявленията на т.нар. *битово християнство* (като музика, песни и хора както и храната), съпътстващи тази целодневна процесия. Тя преминава през ниви и ливади, където стопаните им са очаквали да получат благословия за берекет, след което основната група, според описанието, продължавала през местностите Свети Атанас, Свети Иван, Свети Петър, със съответните почивки за закуска и обяд, към Свети Илия. През това време част от младежите се отделят и яхнали своите мулета, се отправят към по-отдалечени местности, за да обхванат цялото землище и да

благословят всички ниви. На връщане правят съревнование, подобно на кушия, в която се стремят да стигнат по-бързо и да победят останалите. В спомените на явровлии, тази кушия заема важно място и за нея се разказва с носталгия към загубената част от традициите. Интересен детайл, който се губи впоследствие при съвременното провеждане на празника, е т.нар. *ипсимо* (или дарение на добрия дух), като за посредник се използва най-старият дъб. В него, с помощта на свредел, се пробива дълбока дупка, в която са поставяли просфор, натопена в комка. Тук авторът насочва към езическите корени на този вид молитва и приемствеността от страна на християнската религия. От нейна гледна точка, твърди Хайтов, „едва ли е редно да се слага „ипсимото“ в дупките на старите дъбове с благословията на християнския свещеник, да се благославят курбаните, които християнската религия отрича, и медените питки за „добринките“. Обаче натискът на традицията бил тъй спонтанен и силен, че християнството трябвало да отстъпи (Хайтов 1985: 197). Езическите божества и духове, наричани от местните явровлии „Добринките“, „сладките“ или „меденките“, са тези, на които се възлага надеждата „да ги закрилят от градушката, да измолят дъждец за нивите, да ги оставят живи и здрави... те живеели заселени в огнището, в едрите дървета край нивите, в изворите, навсякъде около човека... и всичко това ставало просто, без церемонии“ (Хайтов 1985: 197). В стремежа си към благоденствие и плодородие хората се обръщат към християнството, приемат неговите нови елементи, но не изоставят съвсем старите паганистични практики. Това е широко застъпена тема в работата на много етнографи.

В различни краища на България празничните шествия за плодородие от селищния храм до нивите и обратно се изпълняват в зависимост от състоянието на реколтата. Това се случва през късна пролет или през лятото (Арнаудов 1943: 104; Вакарелски 1943: 64). Те са с подчертано християнски характер, но този обред, имащ за основна цел обезпечаването на новата реколта, се смята за прастаро езическо наследство от редица водещи етнографи. Времето обаче го изменя дотолкова, че в него трудно може да се открие първичното ядро (Арнаудов 1971: 173-174). Все пак, при по-задълбочено разглеждане, могат да се открият много стари напластявания. Подобна интерпретация е развита от Ангел Янков, който прави такава връзка, при която свещеникът, ръководещ молитвената процесия, в очите на хората може да бъде не само църковен служител, но и на подсъзнателно ниво, като някакъв отзвук от езическите времена, може да „се възприема като наследник на онзи магьосник или заклинател, който може да заповядва на дъжд и градушка, на ветрове и бури. От неговите уста християнската молитва

продължава да звучи като езическо заклинание за плодородие. Самите църковни символи – кръстове, икони и хоругви, притежават голяма магическа сила, присъща на древните статуи на многобройните божества и изобщо на сакралните предмети“ (Янков 2000:64). Тази обредност отрежда на Спасовден важно място сред други подобни празници, в които се отправят молитви за предпазване от суша и за плодородие. На Спасовден почти навсякъде става голямо хоро. По този начин Възнесение Христово става ден, който се почита за предпазване от суша (Василева 1985: 27; Маринов 1994: 637). В тези празници се оформя едно народно християнство на битово ниво, в което на практика хората почитат светците преобладаващо като покровители и даряващи блага и след това като олицетворение на висшите християнски ценности и добродетели. Важно е да се отбележи, че всички ритуални действия и обредни практики са колективно дело на дадена общност. Тя е избрана според определени критерии и се опитва задружно да измоли помощта на Бога.

Едно от проявленията на плодородието е наличието на дъжд, а езическите божества, властвали над летните дъждове отдавна са забравени, християнизираното население ги е заменило със свети Спас, към него са отправяни молитвите и песните, с които моми и момци са обикаляли земеделските площи. Тържественото молебствие за плодородие на село Яврово се провежда на осмия четвъртък след Великден, когато е Спасовден или Възнесение Господне и се почита денят, когато Христос благославя своите ученици, докато се отделил от земята и подет от облак, се издигнал към небето при Своя небесен Отец. Село Яврово не прави изключение по отношение на преобразуването на езически ритуали в християнски. На празника „Вдигане на куните“ макар и извършвани несъзнателно, се проявяват много практики, описани от етнографите в миналото, въпреки превръщането на молебствието за плодородие в черковен ритуал. Самото име „Черковяне“, заедно с всички елементи, присъщи на едно литийно шествие като кръст, хоругви и много икони, изваждани от църквата „Света Богородица“, е доказателство за това. Иконите са носени на ръце много извън селото и по границите на неговото землище, преминава се през възможно най-голяма част от нивите и достига до всички свети места около Яврово, където са разположени малки параклиси или оброци, в местности, носещи имената на почитаните християнски светци като Свети Никола, Свети Атанас, Свети Иван, Свети Петър, Свети Св. Константин и Елена, и Свети Илия, което също потвърждава един завършен християнски обичай. С изпълнението му, около селото се очертава едно свещено пространство, ресакрализирано

всяка година. Провеждането му и в настоящето демонстрира своята устойчивост във времето.

Въпреки твърденията за някаква уникалност, налагани основно от медиите, дигането на куните от явровската общност продължава универсалността на описания от етнографа Христо Вакарелски през 1943 г. празник, наричан „Кръстоноше“, „Кръстоносене“ или „Кръти“, който се случва в периода от Гергьовден до Св. Дух на някой от празниците на Св. Марко, Спасовден, или Св. Троица. По същество се случва същото, за което пише Вакарелски, но за разлика от други места, в които този тип молитва е изчезнала, в Яврово може да се види и до днес, макар и леко изменена и модернизирана спрямо съвременната култура. При Кръстоносене „народът от цялото село, без разлика на пол и възраст, пременен по великденски, придружава иконите до определено място вън от село, където свещеникът прави водосвет и ръси нивите... На определени места по пътя тази група спира и свещеникът извършва водосвет и пак ръси. Това най-често е при извори или оброчища с големи дървета. В такива случаи от светената вода бива слагана в провъртени в дънерите дупки и затъквана с чепове.“ (Вакарелски 1943: 64-65). Тези благословени ниви и ливади според народната вяра ще бъдат плодородни. Между многото прилики, могат да се открият и малки несъществени разлики. Като се започне от названието на празника, което в единия случай носи името на кръста, носен по нивите, а в другия – на иконите. Така или иначе и в двата случая по време на тези молебствия са използвани и кръстове и икони. В единия случай те са вадени от иконостаса, но са доста по-големи и трудни за носене, а в другия това са малките икони от храма, носени само от момичета. Другото различие е при пробиването на избрани дървета – в едното описание в дупките се е сипвала светена вода, а в другото се е поставял просфор. И в двата варианта, докато се обикаля извън селото, в него се приготвя курбан и след завръщането, се прави голямо хоро. Като цяло сравняването на двата празника води до една универсална практика.

Сравняването на описанията на тези различни, но по същество приличащи си обичаи, осъществявани с една и съща цел, е интересно от гледна точка на това кога са писани. А това се случва преди и след преломната 1944 г. В случая на Кръстоносенето, Вакарелски дава предимство на религиозната страна, и е наблегнато на църковнохристиянската основа на обичая, където водещи в описанието са молитвата на свещеника, силата на светената вода и спасяващата сила на светиите, изобразени на

иконите. В случая на носенето на иконите Хайтов търси традицията повече в езичеството и смята, че традицията е толкова силна, че християнството отстъпва пред нея.

В празника „Черковяне“ има и още една водеща линия и тя е свързана с кулинарната страна на празника. За щастие на любителите на тази част от народната култура, големият писател не устоява на своя разказвачески талант и прави живо описание на съпътстващата дългия път трапеза, за да може читателят лесно да се пренесе в онези времена и да си представи част от атмосферата на тогавашния празник: *На мулетата са окачени бъкли и бъклици с вино, нови торби с рогатници, боговици, сарми, пържени мръвки и сирене. Процесията ще има да обиколи през деня всички оброчища из явровската местност, да моли за берекет и ще се завърне чак вечерта в селото.... Под сенките на дъбовете се палят огънове и се некат чевермета. Поднасят се бъкли с вино и се захваща ядене и пиене и след това всички си отиграват до насита... Освен курбан надошлите селяни са докарали и ядене, приготвено вкъщи: обичайните рогатници, сарми, баници, сирене, сланина и друго, каквото домашните са приготвили.* (Хайтов 1985: 190-192). Както може да се усети празникът е съпътстван от достатъчно провизии и кулинарни изкушения.

Приносът на Хайтов в описанието на всички по-важни селищни празници на Яврово е безспорен, а подробното описание на Вдигане на куните очертава едно стройно представяне на обичая от самото му започване рано сутринта с литургията в черквата, до прибирането в края на деня в селото, където бият празнични камбани, както църковният обичай повелява при всяко литийно шествие. Подобен празник съществува и през есента, когато явровлии изразяват своята благодарност. Той е наричан „Здраве“ и се провежда, когато всичко се е прибрало от нивата и градината, в съботата преди Петковден (октомври месец). Този празник също е описан подробно от Хайтов и както неговият пролетен аналог, продължава да се празнува от църковното настоятелство, читалище „Пробуда-1923“ и хора от селото, с празнична литургия, курбан и приготвяне на традиционните за селото пити и ястия, но не е популярен и не успява да привлече толкова хора с корени от село Яврово и гости.

Куните

В село Яврово е запазено наричането на иконите с остарялата дума куни. Може да се предположи, че това название идва от гръцката дума за икони, εἰκόνα, която преминава през местния диалект, и под различните познати форми като *ико(у)на*, *ику̀на* се опростява само до *куна* и си остава локално проявление. Самите явровлии споделят,

че това наричане е останало от техните баби и те продължават да ги наричат така. Никъде другаде в околните родопски села не се среща тази остаряла и диалектна форма. От друга страна, в името на един от двата най-големи празника на селото, се съдържа тази стара дума, което е едно символично потвърждение на традицията и като някаква гаранция, препотвърждаваща древността на обичая. Отделно в процесите на глобализация на културата, такова едно събитие, с интересно и донякъде архаично име, се отличава и изпъква между стотиците селищни празници и събори и става разпознаваемо.

Нещо подобно обаче се среща в Странджа и е част от нестинарската обредност. Там иконите били наричани още кумизми, кунизми или светици, което регистрира и особеното отношение на нестинарите към тях, а именно като към идоли, а по-късно като към живи и одухотворени персони. Според Валерия Фол иконите са най-важните свещени предмети в нестинарската обредност. Отношението към тях е като към одушевени същества, които биват обличани, къпани и хранени. Те се поставят в йерархия, въпреки често еднаквите им изображения и размери. Най-свещена е „Голямата икона“, наричана още „Св. Константин“, след нея е „Средната икона“ или „Св. Елена“, а като „Малката икона“ се определя „Майката на Св. Константин“. Новите икони са „деца“ на „бащата“, на „Голямата“, а всички образуват семейство (Фол 2000). Въпреки тяхната важност за нестинарите, от туристическа гледна точка и спрямо интереса на външни за обряда посетители, наблюдаващи го като спектакъл, иконите остават на по-заден план спрямо огнеходството, което е само част от нестинарската обредност.

Съществува още един район в България, този на Средна гора и Подбалкана и около Котел, където за модерния възрожденски накит е запазено названието нагръдна куна. Това е шестоъгълен или осмоъгълен филигранен фриз, който обрамчва седефената икона. То също има предпазна роля, като се вярва, че има силата да прогонва лоши сили и да действа против уроки. Куната се носи близо до сърцето, където усилва своето действие, знак е за християнска принадлежност, но едновременно с това е накит към празнична премяна, знак за положение и просперитет. Наричат се още божигробска куна, светица, кюнизма (Ковачева-Костадинова 2015:15). Освен с подобното наименуване, трудно може да се направи някаква друга съпоставка с другите два региона, в които е известно използването на името куни. Носенето на нагръдните куни в района на Котел е с цел индивидуално предпазване на момичето, и изпълнява роля, подобна на пафтите, докато носенето в ръце от млади жени на куните (в положение, отново близо до сърцето), е с цел опазване на цялото землище на селото и заедно с това на всички негови жители.

При нестинарската обредност иконите имат своята важна и йерархизирана роля в шествието, докато в село Яврово не са запазени никакви сведения коя икона от кого се носи, коя е по-напред в литията, как се определя кои икони да участват в шествието. Може да се предположи, че в миналото е имало някакъв йерархичен подбор на иконите, но ако това е било така, то не е запазено в спомените на днешните поколения. Един от записаните варианти представя една възможна перспектива, в която не хората избират иконите, а точно обратното. Той е свързан с вярата, че светците, през иконите, на които са изобразени, сами избират кой да ги вземе и на кого да помогнат в молитвите за благоденствие: *При нас казват, че иконата те призовава, отиваш и която икона вземеш, тя те е призовала, тя те е извикала, за да я вземеш. Примерно този светец иска да бъде, едва ли не да бъде изведен, или да участва и така се получава. Примерно аз влизам и съм взела няколко икони нали, и идват децата, примерно аз съм казала ще взема иконите на тоя, на тоя и на тоя, който каквато иска да дойде да си вземе, и всеки, като че ли взема икона, която е наистина е била предвидена за него. Никой не казва тази икона не я искам. При мен така се е случвало, сега за другите хора не знам. Примерно влизам, взимам икона и казвам тая икона примерно е за голямата внучка и взимам една икона, каквото се падне, на другата внучка взимам друга. На мене... аз не го правя с цел и никой не го прави с цел⁵.*

Друг възможен и по-прозаичен вариант дава водеща роля на случайността – подборът се решава на момента. Това се потвърждава и от проведеното наблюдение по време на сутрешната празнична литургия в храма „Св. Богородица“ през 2024 г. Там част от жените вече бяха взели в ръце по една икона и заедно с нея участваха в службата. Другите жени взеха по една икона непосредствено преди излизането си от храма, без да покажат никакво замисляне, и бързо се изнесоха навън в очакване на шествието. Енорийският свещеник отец Костадин в края на литургията в своето слово също не даде никакви пояснения по този въпрос и остави избора на икони на вярващите: *И си остава като традиция да се празнува всяка година първата седмица след Спасовден. Този празник е свързан с изнасянето на иконите, с които почитаме светците, изобразени на тях, като по този начин даваме своята почит и своята вяра. Тези светци, Богородица и Исус Христос ще ни закрилят и ще ни пазят и от лоши хора, от лоши очи, от градоносни облаци, от лошо време. Братя и сестри поздравявам ви още веднъж с празника, нека който каквато иконка е взел, светията който е изобразен на нея да го*

⁵ Любляна Ринкова, кметски наместник на село Яврово.

пази, Света Богородица да го закриля, Свети Никола здраве да дава и да помага, и всички светии да дават здраве и да ни закрилят, нас, вас и всички хора по земята⁶. В края на своето слово, учтиво напомня на всички присъстващи да запомнят точното място, от където е взета иконата, и след връщането ѝ в храма да я постави на същото място по същия начин. В неговите думи всеки светец, изобразен на избраната за литията икона, е призван да пази този, който ще я носи, а на единствения светец, който е споменат поименно – Свети Никола, е посветен единственият параклис, от многото около селото, който предстои да бъде посетен през тази година.

Жената, която му помага в храма, леля Данче, както всички я наричат и препоръчват като най-информирана за празника, също не дава конкретна информация относно избора на икони: *Иконите са ги взимали тука от църквата. Не знам как са ги избирали. Кой която свари. Даже едно време са идвали още вечерта да ги вземат, да ги окичат, защото на другия ден може да няма икона за тях. Вземат ги у тях, предимно щото трябва да ги украсят, прави се, една кърпа се слага, и около нея се наслагат цветя и се обшиват. Венец се правят от двора. Сега нямаше време. Трябва да има време да си я окичат. На другия ден е можело да няма икона за тях⁷.*

В миналото иконите са се украсявали празнично като към поставеното зад тях платно са се пришивали най-различни пролетни цветя.

Ден на Плодородието

В селищна монография „Миналото на с. Яврово (Асеновградско)“, Хайтов представя явровския празник, наричан дотогава „Черковяне“ като завещан от стари времена и толкова важен, че се е празнувал винаги, само с едно изключение през чумните времена. „Празнували са го явровци и когато са имали попове, и когато са нямали такива“ (Хайтов 1985: 159). Хайтов описва празника в точното време, малко преди или по време на настъпването на сериозни промени в обществения и политическия живот, които засягат и селищните празници. През периода на социализма, след промените от 1944 г., започва налагането на комунистическата идеология на новата власт, част от която е и атеизмът. Това няма как да не се отрази на едно родопско село, в което един от двата основни християнски празника, носи името „Черковяне“. В този период в цяла България

⁶ Свещеник Костадин Костадинов служи основно в храма на село Крумово, но отговаря и за няколко други села в община Куклен, едно от които Яврово.

⁷ Йордана Писанова, освен че помага по време на службите на отец Костадин, който служи основно в село Крумово, при неговото отсъствие отваря при нужда храма и е председател на настоятелството на Народно читалище "Пробуда 1923 г." с. Яврово.

започва една сериозна трансформация на личните, селищните, обществени и национални дати от празничния календар, съобразена с идеологията за създаване на ново общество.

Празниците и ритуалите са неизменна част от живота на човека, част от културните модели на общността и през тях могат успешно да се контролират хората на ниво семейство, образователни институции, трудов колектив, селищна принадлежност и са смятани за много подходящ инструмент, за приобщаване към социалистическите идеи. В името на тази цел се формират чисто нови празници, обреди и ритуали, други се прекратяват, а смятаните за отживелица се променят според нуждите. При последните има два целенасочени подхода. При единия се запазва прототипа на старата традиционна обредност, но се изменя съдържанието на обряда, който продължава да се провежда, както при коледуването, сурвакането, лазаруването или кукерските игри, а при други се поставят на изцяло нова идеологическа основа и религиозният елемент се заменя от масови развлечения и художествена самодейност, като например при трудовите земеделски обичаи и празнуването на Нова година (Тодоров 1985: 40). Чрез празничния цикъл се налагат ценности и светогледи, изобретяват се традиции. Властта по това време се опитва да присвои „абсолютното минало“ като установява свое сакрално време, съобразено с нови символни йерархии. Празничният календар идва да реши и легитимационни задачи, прокарайки връзки с уместното минало (Колева 2021). На пръв поглед новите празници на Социализма съхраняват традиционната си специфика със запазването на определени елементи, но заради силната атеистична пропаганда, присъща на това време, се правят сериозни опити, с различен успех по места, да бъдат премахнати религиозните елементи от празничната обредност (Петров 1997: 107). Тези усилия са част от по-широка политика на социално инженерство, която цели формирането на новия „социалистически човек“. Наложени са и ограничения, които засягат и начина, по който хората отбелязват основни моменти от годишния календар (Методиев 2021). До единна политика в тази област така и не се достига, а „Партията се лута между различни подходи и решения и не успява да създаде изцяло свой нов единен модел“ (Йорданова 2020: 45).

Народните празници, които са свързани със селското стопанство, получават нови имена и функции. Гергьовден става Ден на овчаря, Трифоновден – Ден на лозаря, Тодоровден – Ден на коняря. Съвсем естествено тази тенденция не подминава и родопското село Яврово, в резултат на което празникът Черковяне се трансформира в Ден на плодородието. Точното време и конкретните мотиви на тази промяна не са ясни, но от масовата практика в България през този период, може да се съди, че са приложени

общовалидни за тогавашното време институционални решения. Спомените на една местна жителка не са съвсем точни в хронологията, но това се случва в периода около края на 60-те години, когато тя е във възрастта на младо момиче, което според традицията вече е на възраст, подходяща за участие във вдигането на куните, но това е времето, в което иконите вече не са носени така масово и тя не успява да участва в този обичай. Периодът съвпада и с преминаването в друг етап от живота, когато е женитбата, което също може да бъде сериозна причина това да не се случи: *Аз не съм носила иконите. Аз съм расла в това време, когато малко беше табу. Аз съм 50-ти набор, на 19 се ожених и тогава не се е носило*⁸. Въпреки това са останали спомени от видяното от по-ранна възраст, от разказите на родителите и от споделеното от съвсем малко поголемите поколения, които активно са участвали, с голямо желание и лична инициатива в празника: *Всички официално облекани, кой каквото има по-официално, ...на магарето, се слага едно родопско одеало, на мулето да кажем... тогава за люляк са ходили на Равдин (местност недалеч от селото в посока Асеновград б.а.), за да има люляк на мулето, за да е красиво, от градините каквото има, там на Равдин цъфти и божур... ходили са... просто много са били инициативни младежите... значи аз съм по-малка, 43-ти набор беше съпругът ми, значи той е закачил това време*⁹. Според нея промяната на празника настъпва около времето на създаване на ТКЗС-то. Тук има малка неяснота относно носенето на иконите, които в спомените на жената продължават да се водят и продължават да се носят по време на Деня на плодородието. Това, разказано в днешно време, е в духа на споделеното от Хайтов за непрекъснатост на традицията. *Значи към 70-та година, шейсет и някоя, престанаха да се водят..., когато стана ТКЗС-то тогава се измениха празниците. Ден на плодородието го именуваха, но пак се вдигаха иконите и пак се обикаляше по всички места. През социализма го бяха обърнали на Ден на плодородието, така го бяха кръстили, и последната събота на май месец го правеха в събота, в събота да може да има повече хора*¹⁰. Тук някъде се открива и една от промените на празника и това е денят на провеждането му. Спрямо църковния календар, Спасовден се пада на 40 ден след Великден, който мени своята дата, но се пада винаги в неделя. Заедно с него датата си сменя и Възнесение Господно, но денят отново не се променя и винаги се пада в четвъртък. На този ден от седмицата са се вдигали куните, а Денят на плодородието започва да се празнува в събота. Това се случва в период, когато

⁸ Й.П. 74 г.

⁹ Й.П. 74 г.

¹⁰ Й.П. 74 г.

в селата се създават трудови колективи и работата постепенно започва да се съобразява не толкова с природата и нейния земеделски цикъл, а спрямо определените работни и почивни дни. Процесите на колективизация водят до прекъсването на пряката лична връзка на хората със собствеността на земята, което ги откъсва и от походите и формите за празнуване като средство за осигуряване на добри резултати от земеделската дейност (Ройдева 2004: 156). Изместването служи на тогавашната идеология с разминаването на дните на проектирания социалистически празник, с тези на църковния празник. То има и своята практическа гледна точка, с цел през почивния ден да участват повече хора. *Денят на плодородието се празнувал пак по същия начин. Иконите ги взимат момичета, тогава мулетата бяха в ТКЗС-то, младежите си взимат от там мулета, тогава имаше две младежки звена, направи сметка колко младежи е имало, момчета и момичета, всяко звено е било от 30-40 човека. Тогава момчетата също са обикаляли с момчетата, а пък възрастните, родителите подготвят яденето... пак сме си карали... пак с иконите се ходеше. В Яврово като че ли много си поддържаха църковните празници... макар партиен секретар, такова да има, явно са решили да празнуват. Музика се пазарява, тогава ТКЗС-то даваха средства, едно друго, докато сега средства се набавят от спонсори и кметицата, тя обикаля горката¹¹.*

Може да се предположи колко масов е бил Денят на плодородието с участието на 60-80 младежи във финансираната от ТКЗС празник, с предоставените мулета и пазарена музика. Доколко младежките звена са били ефективни и са осигурявали необходимите финансови и кариерни нужди на младите хора през социалистическия период е спорен въпрос, но резултатите са видими и в Яврово, както на много други места, младите трудоспособни хора постепенно напускат селата и мигрират към градовете. Работата е непривлекателна спрямо предлаганата в градските центрове, възможностите за образование са ограничени, условията за живот в градовете стават все по-атрактивни и младежите на Яврово тръгват да търсят своя по-добър живот извън него. *Много хора имаше, горе колкото ходят толкова остават и в село. Сега всички да идем пак няма толкова да станем. Предимно момчета и момичета ходеха горе, ама и женени ходеха. Женени после почнаха да ходят, когато нямаше вече младежи. Едно време много младежи имаше¹².* Някъде в този период по естествен начин се случва и промяна на друг важен детайл в празничната обредност, която трансформира традицията. Поради липсата

¹¹ Й.П. 74 г.

¹² Й.П. 74 г.

на млади момичета, иконите започват да се носят от по-възрастни жени, които вече са женени, а дори и от такива в пенсионна възраст. Те обаче имат своя момичешки опит, знаят какво точно да правят и имат желание да спазват традициите. *После започна да се възобновява празника, като намаляха вече, нямаше толкова момичета, възрастни жени са носили иконите и са обикаляли пак, пак по това... само и само празникът да се поддържа...*¹³. Тук неяснотите трудно биха могли да бъдат запълнени, а и това не е нужно с оглед на факта, че настоящата статия няма за цел да изясни и представи точното и хронологично протичане на този локален празник, а се стреми да покаже неговите периоди на трансформация, заедно отпадането и появата на различни елементи на обичая. С обществените и политически промени, настъпили в България след 1989 г. празниците също се променят, този път следвайки не партийна линия, а желанието за връщане и спазване на традицията. Тя обикновено се търси в периода преди 1944 г. и стремежът този път е за разграничаване от социалистическите празници. Денят на плодородието бързо е забравен и старият празник „Вдигане на куните“ отново се актуализира. Една интересна случка се разиграва през 90-те години, когато е времето за разрушаването на колективния модел за обработване на земята и обратното връщане на земите за лично ползване от собствениците им: *моята дъщеря, бяха дошли една година, ние също ходехме горе, но аз не съм ходила с иконите, като се ожених те по-младите ходеха, и бяха дошли една комисия, вече беше Демокрацията, да мерят на кой къде му са парцелите. Пък нашите градини, едно магаре да се търколи и краката му са вънка. Такива големи. И сега дошли точно на този ден да мерят кой къде има. Пък голямата дъщеря вика ние знаем кой под коя борика сяда горе на свети Костадин, та градините ли няма да си знаем? Ще дойде някой да ни ги каже кои са твои градини... На Костадин и Елена, по махали, по родове си знаем кой на коя борика е седнал, миналата година и тая година пак там си сяда, не се менят.*

В някакъв момент най-тържествената част от празника започва да се празнува в покрайнините на селото, където е разположен параклисът Константин и Елена, близо до него има асфалтов път и е доста по-удобно да бъдат закарани курбаните, музика и до там да достигнат по-възрастните хора от селото. Младежите продължават да обикалят през светите места на явровското землище, придружени от свещеника, и след това всички заедно се събират да празнуват. Тук някъде се променя и традицията, описана от Хайтов, в която „На Светипетровото хоро няма сеирджии, защото няма стари хора между

¹³ Й.П. 74 г.

богомолците и никой не утрайва да не поиграе на „сефалък“ (на свобода). Гледат отстрани само старите дъбове. В Яврово хората продължават започнатата по време на деня на плодородието практика да се качват съботата след Спасовден до параклиса „Св. Св. Константин и Елена“, където се провежда голям събор и се правят курбани.

Претворяване на традициите

Последвалият период през първото десетилетие на ХХІ век, относно развитието на празника Вдигане на куните, не оказва съществено влияние и в Яврово продължават да си го отбелязват незабележимо за света извън селото и свързаните с него хора. Следва обаче да се случи нещо много важно, което дава нов тласък на обичая, прибощава повече участници, привлича гости и медиен интерес и в крайна сметка прави локалният празник много популярен. През 2012 г. Община Куклен печели европейски проект с наименование „Културни празници на Куклен – Да претворим традициите „Куклен на живо 2012 – 2013““, който цели да насърчи развитието, осъвременяването и обогатяването на културния живот в цялата община. В рамките на проекта се предвижда в Село Яврово да се възстанови и възроди един древен обичай „Вдигане на куните“ или „Черковане“, да се проведат творчески ателиета, посветени на Николай Хайтов и Борис Димовски, известен художник и карикатурист, също родом от селото, по време на проекта част от неговите карикатури са представени по фасадите на няколко къщи на различни локации, и се създава един нов „Празник на черешите“, в който се включва и конкурс за избор на „Кралица на черешите“ в общинския център град Куклен.

Идеята за проекта възниква, когато МРРБ обявява през 2010 г. пилотната схема¹⁴ за предоставяне на безвъзмездна финансова помощ за „Подкрепа за създаване и промотиране на иновативни културни събития“, финансирана по оперативна програма „Регионално развитие“. Като част от неговото реализиране е създаден специализиран сайт – live.kuklen.org, който е с последна публикация от 04.09.2015, но е достъпен и до сега. В него са представени дейностите по изработката на идейния проект, резюмето на проекта, неговите цели и очаквани резултати.

¹⁴ https://econ.bg/%D0%A1%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89-BG161PO001-1-1-10-2010-%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%8A%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5-_1.ep_i.372506.html

Дейностите по изработката на идейния проект са реализирани със съдействието на външни консултанти и от общинската администрация. В началото на февруари 2011 г. е организирано обществено обсъждане от граждани, представители на различни етнически и религиозни общности, както и всички читалищни дейци на територията на община Куклен, където се дискутират идеите на проектния екип, и предложенията за културни събития, които да бъдат представени пред общността по нов, модерен начин. Избрано е наименованието „Културни празници на Куклен – Да претворим традициите!“ и е изработено лого „Куклен на живо 2012-2013“¹⁵.

Екипът на проекта се доверява на авторитетния писател и академик Николай Хайтов и на информацията в неговата селищна монография, посветена на Яврово относно претворяването на традициите. Този институционален подход разчита на професионализма на читалищните специалисти и не взема под внимание реалните желания на местните общности. Няма данни за никакви проучвания на терен относно празниците. В Яврово празниците, свързани с плодородието, са два. Единият през пролетта е молебствие, а другият през есента, наричан „Здраве“, е благодарствен. Не стават ясни мотивите, по които единият попада в обхвата на проекта, а другият не успява. Рекламните брошури и филмът, заснет по време на възродения празник, използват и повтарят в по-съкратен вид написаното от Хайтов, което служи и за сценарий на възстановения празник, проведен през 2012 г. Представената традиция, е основата, която е избрана за претворяване. Това освобождава екипа на проекта от работа в тази посока и открива възможности да насочат усилията основно към иновативни подходи и модерни технологии, чрез които културните събития да могат да бъдат наблюдавани на специализиран сайт от цял свят. За целта се изгражда интернет трасе, което позволява живо излъчване на част от събитията. Идеята е разбираема за 2011 г., когато интернет покритието особено в планинските райони не е на добро ниво и културният проект има още една цел, да улесни и връзките на администрацията в Куклен с отделните кметства на територията на общината. Разстоянието между град Куклен и село Яврово е около 5 км по права линия и трудно проходим горски път и на около 25 км по единствения асфалтовия път, който обикаля през град Асеновград. В случая на една малка община, културата, смятана като цяло в България за вечно недофинансирана, подпомага инфраструктурни проблеми, вместо да бъде търсен обратния ефект. Като резултат на тези усилия е заснет филм за празника в село Яврово, излъчен на екран на площада в град

¹⁵ <https://live.kuklen.org/за-проекта/идеен-проект/>

Куклен, с което според организаторите към него се правят съпричастни и хората от общинския център, с помощта на приложения „комплексен и интегративен подход, който позволява реализацията на иновативните идеи и прилагането на модерните технологии при реализирането на културни събития“¹⁶. Филмът е качен и на сайта, но в днешно време, не може да бъде гледан там. Филм с продължителност от 78 мин., който показва празника Вдигане на куните през 2012 г. е възможно да бъде гледан в Ютуб канала на Георги Филипов¹⁷, като 12 години след неговото качване има около 250 гледания. Има вероятност това да е същият филм, поръчан по проекта, защото в неговото начало е поставено името и логото, а в края диктор разказва подробности за празника. В този канал има също клипове от провеждането на празника през 2013 г. както и Творческата работилница, проведена в Яврово по онова време, и кадри от празника на черешата в град Куклен. От темите, представени в канала, може да се направи предположение, че той е създаден от човека, който изпълнява функцията на оператор и качва в свой личен Ютуб канал, паралелно с видеа, правени по поръчка на проекта. Дали това е така, в случая не е от особено значение, но благодарение на този човек са достъпни визуални свидетелства от този важен период за Яврово и неговия голям празник.

В представянето на празника прави впечатление поставената цел за неговото възстановяване и възраждане на обичай, в който са „смесени по особен начин християнството, езическите вярвания и традиции на района. Този тип възстановки станаха в последните години атракция и привличат много хора като участници.“¹⁸. Във формулировката на конкретната цел на проекта, свързана с точно този празник, е избран подходът за създаването на атракция, която отправя повече към набиращите по онова време популярност възстановки на исторически събития и фолклорни обичаи. Не се откриват идеи, насочени към подкрепа на местната общност за устойчиво запазване на традициите. Те се претворяват за нуждите на проекта, но след това, са оставени без внимание. Докато празникът в село Яврово продължава да съществува и до днес, то този, посветен на черешите в град Куклен, престава да съществува след края на срока на проекта. В случая изобретяването на нов празник се оказва неуспешно, а подкрепата на празник с история, възвръща вниманието на хората към него и благодарение на усилията на местната общност той продължава своето съществуване.

¹⁶ <https://live.kuklen.org/за-проекта/идеен-проект/>

¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=zpDdtIMsma0>

¹⁸ <https://live.kuklen.org/празници/вдигане-на-куните/>

Идеята за възстановяване и възраждане на „Вдигане на куните“ отвежда към логичната мисъл, че той е престанал да се случва и се нуждае от ново начало. Такава една формулировка, макар и не съвсем достоверна, със сигурност дава необходимата тежест на кандидатурата, бореща се за финансиране, за създаване и промотиране на иновативни събития. Идеята за създаване на иновативно събитие на основата на древен обичай увеличава шансовете за неговото одобрение и финансиране. Празникът обаче в съзнанието и спомените на местните жители не е преставал да съществува и това намира потвърждения в техните разкази. Той се провежда всяка година и дори понякога с по-малко на брой, и по-възрастни жени, куните са се вдигали около Спасовден и най-често през първата събота след това. Малко по-надолу в текста, представящ празника на сайта и отпечатан на рекламните брошури по проекта, все пак е споменато, че празникът се провежда и е дадена оценка за съвременното му, към онова време, състояние, че се осъществява „с участието на местния свещеник и хората от селото, но молебствието и литийното шествие нямат този празничен и тържествен характер както преди“¹⁹. Дейностите по проекта са насочени към приобщаването на по-голяма част от населението към тази стара традиция, включването на млади хора от град Куклен и среща на поколенията, която да доближи младите хора до изживяванията на прякото участие в такова шествие. Действително достъпните кадри от 2012 г. показват едно масово събитие с участието на празнично облечени участници в народни носии, украсени по стар обичай магарета, носени икони под съпровода на народни песни. Празникът продължава при параклиса „Св. Св. Константин и Елена“, където петима свещеници правят водосвет, благославят обредните пите и курбана, там е финалът на кушията и читалищната програма, в която е включена възстановка на жътвата, както и много музика, песни и танци. Възстановеният празник Вдигане на Куните се осъществява така, както традицията повелява, и както хората я претворяват. В празника активно участие взема и синът на писателя Николай Хайтов, архитект Здравец Хайтов, който от тогава до сега продължава да публикува различни информации в социалните мрежи като се стреми да го популяризира. След приключването на проекта, „Вдигането на куните“ продължава да се провежда по тази формула извън селото на поляните около параклиса „Св. Св. Константин и Елена“. Това може да се проследи на фейсбук страниците на село Яврово, на Читалище Пробуда 1923, на профила на читалищната Библиотека.

¹⁹ <https://www.slideshare.net/slideshow/broshura-kunite-1908/14039926>

Съвременният празник

Датата на Великден е плаваща и се определя като първата неделя след първото пълнолуние след пролетно равноденствие. През 2024 г. Великден се празнува на 5 май, само ден преди другия голям християнски празник Гергьовден. Така за тази година Спасовден, който се празнува точно 40 дни след Великден се отбелязва на 13 юни. В първия почивен ден след това на 15 юни, в село Яврово се провежда обичаят „Вдигане на куните“. По традиция той започва със света литургия в черквата „Света Богородица“ от 8.30 часа. След службата в двора на храма се извършва водосвет и отец Костадин благославя хляба и курбана.

Всяка година в края на този празник има музикална програма, но през тази за пръв път литийното шествие е съпроводено от гайдарски състав „Големите гайди“ към Архиепископско наместничество Асеновград. Това е единственият познат до момента фолклорен състав, който не е към някое читалище или културен дом, както обикновено, а е към Архиепископското наместничество. Този състав репетира в едно от помещенията в църквата „Свети Никола“ в Асеновград, което се използва за библиотека и неделно училище. Гайдарите от състава участват в редица църковни инициативи и празници, редовно се включват на голямото литийно шествие на Йордановден от храма към реката, където се извършва великият водосвет на Богоявление. Тази принадлежност на фолклорния състав е много интересен факт и е обект на друг анализ. Докато върви водосветът в задния двор на черквата, площадът пред нея се е напълнил с хора, а гайдарският състав започва да свири. По този начин изнасянето на иконите е съпроводено от родопска музика и празничният звън на камбаните. Гайдарският състав на този празник е представен от около 10 музиканти, облечени в родопски носии. Освен тях, част от явровлии също са облечени своите или читалищните носии, основно това са жени и деца, и общо около 30-40 участници с народни носии предвождат шествието. Между тях са кметският наместник на Яврово Любляна Ринкова, кметът на община Куклен Мария Белчева и председателят на Общински съвет Куклен Ива Дичева, в народни носии и с икона в ръце. Традицията е спазена, макар че вече иконите не се носят само от моми и млади момичета, а от всеки желаещ. На празника установих три поколения баба, майка и внучка, които вдигат куните. Момчетата носят хоругви и кръстове, но едно от тях носеше икона. Освен местни жители, участват и гости от съседните села и градове, както и хора, изградили своите вили и закупили къщи в селото.

Всеки от тях, който има носия и има желание да се включи като участник в празника, го прави, с което се приобщава към локалната култура и идентичност.

Тази година иконите не бяха украсени по начина, който си спомнят и описват възрастните жени, а именно с платно зад иконата, към което се пришиват различни цветя. В миналото иконите са взимани от черквата вечерта преди празника, за да бъдат празнично украсени в домовете на момичетата. Дори е имало случаи, в които иконите в църквата са свършвали и закъснелите момичета е нямало какво да носят. В настоящето на няколко от тях беше закрепено единично цвете, но никъде не се забеляза това толкова интересно и пищно украсяване с много цветя, пришити към платно и иконата. *Тя иконата много интересно се украсява. Както е иконата се слага едно платно отзад, което се зашива и става като ръб от четирите края на иконата, и на този ръб от самото платно кърпа или каквото и да е и се зашиват цветя. И самата икона е украсена като с венец.*²⁰

На една от иконите, носена от много малко момиче, успях да различа на гърба надпис, показващ, че тя е подарена на семейството с тяхната фамилия. Това дава повод да се предположи, че тази икона е домашна и момичето, придружавано от своята баба, са я донесли от дома. Този малък детайл представя традициите като живи и променящи се и очертава една съвременна културна практика. Иконата ще участва в колективното молебствие и след неговия край отново ще бъде върната в дома, за да го закриля.

В празника през 2024 г. не участваха никакви животни. На клипове и снимки²¹, показващи обичая през 2023 г., се забелязва едно магаре. То се оказва последното (засега) животно, участвало в празника. Украсено е с люляк на главата и с родопско одеяло, според описанията и традицията. Оказа се, че последното магаре на Яврово, след празника е напуснало селото и сега Яврово няма нито едно магаре, муле или кон. *Сега в селото няма и магаре даже, имаше, наскоро го продаде човекът, не може да се справи повече. Един има кози и това е...*²². Оказва се че животните са си тръгнали от селото много назад във времето. В неформални разговори с хората няколко човека споделиха, че и преди години животните са били малко, но са се включвали различни конни клубове от други населени места. През 2012 г. е имало организираната кушия, в която като в състезание са връчвани награди.

²⁰ Любляна Ринкова, кметски наместник на село Яврово.

²¹ По снимки от 2023 г. от сайта на община Куклен <https://kuklen.org/Вдигнаха-куните-в-Яврово/>

²² Любляна Ринкова, кметски наместник на село Яврово.

Една важна разлика се забелязва в маршрута на празника. Той е драстично съкратен спрямо това, което е познато от описанието на Хайтов, от спомените на хората и от видяното на филма от 2012 г. Шествието продължи до параклиса Свети Никола, намиращ се на около 500 метра от площада, в рамките на селото, непосредствено до асфалтовия път, водещ към село Добралък. Този параклис е с площ не по-голяма от квадрат и половина, изглежда сравнително нов, като дори не се споменава в хайтовото описание. При толкова голямо землище и свети места около селото, само едно от тях е посетено и там отец Костадин извършва своя водосвет, а заедно с това освещава и новата беседка, построена наскоро. Населението на селото е възрастно, трудно могат да изминават по-дълги разстояния, а и нивите и ливадите отдавна не се обработват както преди и пътеките до тях са обрасли с растителност и са трудно проходими. Въпреки че в шествието участват много млади хора, повечето от тях не са живели в селото, не познават така добре околностите и не разполагат с животни за яздене. През изминалата година кметът на община Куклен е предложила с група желаещи да се изкачат и до Параклиса „Св. Св. Константин и Елена“, който не е много далече и така са почели това свято място и традицията. През тази година има подобна идея, но тя така и не се осъществява и хората заедно се отправят към читалищния двор, в който предстои празнична програма. Това е и другото нововъведение, което измества празненствата в центъра на селото. Това е продиктувано от удобството както на организаторите, така и на присъстващите. *Тогавата там се извършваше освещаването на хлябовете, на курбаните, всичко там, с тази част, която беше на сцена, пееха жените, съставите от съседните села, там се правеше всичко, а вечерта вече късно се пристигахме в самото село. Може би от 5-6 години го правим тука, просто по молба на възрастните хора*²³.

Тази промяна на мястото на празничната част се коментира с носталгия и леко неодобрение от част от жителите на селото в няколкото интервюта на жители на Яврово, попаднали в медийното отразяване и в неформалните разговори. Мненията са в посока, че това вече не е същият празник, както този, който се е празнувал горе на параклиса „Св. Св. Константин и Елена“.

Вдигането на куните се случва с подкрепата на община Куклен, която помага за изграждането на сцена, покани за участие на различни състави от съседните села и град Куклен. В това издание на празника, Гайдарският състав се качва на сцената, след него

²³ Любляна Ринкова, кметски наместник на село Яврово.

няколко групи за народни танци и двойки по спортни танци. Това дава възможност за изява на талантите от община Куклен. Интересно е да се отбележи, че в самото начало на сцената е поканен отец Костадин, който от там изпълнява още една служба и благославя цялата публика, разположена на наредени и извадени от читалището столове. Понеже е трудно да се държи едновременно микрофон, кръст и менчето със светена вода, то е поето от кмета на община Куклен. Следват приветствия от официалните гости и програмата продължава под вещото ръководство на водещата, облечена също в родопска носия.

Заклучение

Празникът „Вдигане на куните“ въпреки превратностите на времето, продължава да се празнува в село Яврово, както това се е случвало от незапомнени времена. За местните хора това е едно от събитията, които им помагат да намират своите корени, да почувстват своята принадлежност към селото, да бъдат част от местната общност. И в интервютата, и в свободните разговори с тях се разпознава очакването на празника, вълнението и радостта, с която участват в него. Въпреки всички постоянно случващи се малки, незначителни промени в някакви детайли от обичая, или по-съществените изменения като името или формата, наложени под въздействието на религия, политика или администрация, „Вдигането на куните“ си остава за жителите чисто явровски празник, с който се гордеят и се представят пред посетителите. Празник, който го няма никъде другаде, както обичат да казват явровци. И тази гордост е разбираема с това, че съумяват да запазят една много древна традиция и да я претворяват всяка следваща година. Проследяването на този локален обичай показва, че традициите не са нещо застинало във времето, а са нещо, което се променя заедно с хората, техния бит, култура и дори технологии. Те са процес, който включва опазване, предаване чрез обучение, но същевременно е и съдържимо – това, в което се вярва или правилата, според които (би трябвало да) функционира дадена група или цялото общество (Карамихова 2020: 9). Този празник е един повод, хора излезли отдавна от селото, да се върнат поне за малко в него, тези, които са с корени от там, да го посетят отново, и всички заедно да съпреживеят традицията, да се помолят за плодородие и берекет, здраве и любов, мир и благоденствие. И както споделя Здравец Хайтов от сцената при започването на празничната програма: *този празник се възстанови и продължава да се прави от всички вас, и надявам се да продължава, защото той е уникален и в своята си битност, събира Явровци от всички краища на света.*

Този по-обстоен преглед на празника „Вдигането на куните“ в село Яврово представя симбиозата на наследени традиции и тяхната съвременна интерпретация, водена от знанията, уменията и желанията на различни социални актьори и местната общност, които заедно го изпълват със съдържание и го правят истински и свой.

Цитирана литература:

Арnaudов, М. 1943. *Български народни празници*. София. [Arnaudov, M. 1943. *Balgarski narodni praznitsi*. Sofia.]

Арnaudов, М. 1971. *Студии върху българските обреди и легенди Т. I*, София: БАН [Arnaudov, M. 1971. *Studii varhu balgarskite obredi i legendi T. I*, Sofia. BAN]

Вакарелски, Хр. 1943. *Български празнични обичаи*. София. [Vakarelski, Hr. 1943. *Balgarski praznichni obichai*. Sofia.]

Василева, М. 1985. *Календарни празници и обичаи*. — В: Етнография на България. Т. III, София, 89-139. [Vasileva, M. 1985. *Kalendarsni praznitsi i obichai* — V: *Etnografia na Bulgaria*. Т. III, Sofia, 89-139.]

Зарев, П. 1985. *От регионалното към всенародното*. — В: Миналото на Яврово, Девин и Манастир. Пловдив. Г. Данов 5-9 [Zarev, P. 1985. *Ot regionalното kam vsenarodното* — V: *Minaloto na Yavrovo, Devin i Manastir*. Plovdiv. G. Danov 5-9]

Йорданова, К. 2020. *Празници и празнуване в началото на XXI в. (по примера на община Баните)* – В: Спомен за село. София УИ „Климент Охридски“ 39-69 [Yordanova, K. 2020. *Praznitsi i praznuvane v nachaloto na XXI v. (po primera na obshtina Banite)* – V: *Spomen za selo*. Sofia UI „Kliment Ohridski“ 39-69]

Караджов, В. 2018. *Литийни шествия и съвременни градски празници по примера на град Асеновград* – В: „Съвременната святост: история, образи, символи, практики“ . Пловдив 2018. 265-274 [Karadzhov, V. 2018. *Litiyni shestvia i savremenni gradski praznitsi po primera na grad Asenovgrad* – V: „*Savremennata svyatost: istoria, obrazi, simvoli, praktiki*“ . Plovdiv 2018. 265-274]

Карамихова, М. 2020. *За традициите днес* — В: Градиво за изследване на традициите. Велико Търново. Фабер. 9-26 [Karamihova, M. 2020. *Za traditsiite dnes* — V: *Gradivo za izsledvane na traditsiite*. Veliko Tarnovo. Faber. 9-26]

Ковачева–Костадинова, В. 2005. *Накити и християнство през Възраждането* — В: Българска етнология бр.3-4. 7-23 [Kovacheva–Kostadinova, V. 2005. *Nakiti i hristiyanstvo prez Vazrazhdaneto* — V: *Balgarska etnologia br.3-4*. 7-23]

Маринов, Д. 1994. *Народна вяра и религиозни народни обичаи*. София. БАН [Marinov, D. 1994. *Narodna vyara i religiozni narodni obichai*. Sofia. BAN]

Николов, Йо. 1985. *За типологията на социалистическите ритуали* — В: Българска етнология бр.4. 37-46. [Nikolov, Yo. 1985. *Za tipologiyata na sotsialisticheskite rituali* — V: Balgarska etnologia br.4. 37-46.]

Петров, П. 1997. *Съборът в Радуил. За социалистическата трансформация на един религиозен празник* — В: Български фолклор бр.3-4.104-129. [Petrov, P. 1997. *Saborat v Raduil. Za sotsialisticheskata transformatsia na edin religiozen praznik* — V: Balgarski folklor br.3-4.104-129.]

Ройдева, Я. 2004. *Градът, селото и промяната на празнично-обредната система на българите през втората половина на XX –ти век* — В: Проблеми на съвременната етнология 141-179 [Roydeva, Ya. 2004. *Gradat, seloto i promyanata na praznichno-obrednata sistema na balgarite prez vtorata polovina na XX –ti vek* — V: Problemi na savremennata etnologia 141-179]

Фол, В. 2000. *Огън и музика* София. АИ "Проф. Марин Дринов" [Fol, V. 2000. *Ogan i muzika* Sofia. AI "Prof. Marin Drinov"]

Хайтов, Н. 1958. *Миналото на село Яврово София.* БАН [Haytov, N. 1958. *Minaloto na selo Yavrovo Sofia.* BAN]

Хайтов, Н. 1985. *Миналото на Яврово, Девин и Манастир* Пловдив. Г.Данов [Haytov, N. 1985. *Minaloto na Yavrovo, Devin i Manastir* Plovdiv. G.Danov]

Янков, А. 2000. *Празнични шествия в календара на българите католици от Пловдивско* — В: Българска етнология бр.2 .62-67. [Yankov, A. 2000. *Praznichni shestvia v kalendara na balgarite katolitsi ot Plovdivsko* — V: Balgarska etnologia br.2 .62-67.]

Интернет източници:

Колева, Д. 2021. *Празниците при социализма и техните употреби* — В: Семинар_BG Брой 20. Когато измисляхме празниците. [Koleva, D. 2021. *Praznitsite pri sotsializma i tehните употреби* — V: Seminar_BG Broy 20. *Kogato izmislyahme praznitsite.*] <https://seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy20/789-praznitsite-pri-sotsializma-i-tehnite-upotrebi.html> (Последно посетен на 15.11.2024г.)

Методиев, М. 2007. *Обезличаването на Православната църква от комунистическата държава* Сайт Двери на Православието [Metodiev, M. 2007. *Obezlichavaneto na Pravoslavnata tsarkva ot komunisticheskata darzhava* Sayt Dveri na Pravoslavieto] https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100658/catid,120/id,4839/view,article/. (Последно посетен на 15.11.2024 г.)

Методиев, М. 2018. *Комунистическата държава срещу християнските празници* — В: Семинар_BG Брой 20. Когато измисляхме празниците. [Metodiev, M. 2018. *Komunisticheskata darzhava sreshtu hristiyanskite praznitsi* — V: Seminar_BG Broy 20. *Kogato izmislyahme praznitsite*] <https://seminar-bg.eu/spisanie-seminar-bg/broy20/788-komunisticheskata-darzhava-sreshtu-hristiyanskite-praznitsi.html> (Последно посетен на 15.11.2024 г.)

Брошура вдигане на куните [Broshura vdigane na kunite]

<https://www.slideshare.net/slideshow/broshura-kunite-1908/14039926> (Последно посетен на 15.11.2024г.)

Сайт Куклен на живо. [Sayt Kuklen na zhivo.] <https://live.kuklen.org>. (Последно посетен на 15.11.2024г.)

Ютуб канал на Георги Филипов (youtube kanal na Georgi Filipov)

<https://www.youtube.com/watch?v=zpDdtIMsma0>. (Последно посетен на 15.11.2024г.)

Схема за безвъзмездна финансова помощ BG161PO001/1.1-10/2010 „Подкрепа за създаване и промотиране на иновативни културни събития” [Shema za bezvazmezdna finansova pomosh BG161PO001/1.1-10/2010 „Podkrepa za sazdavane i promotirane na inovativni kulturni sabitia”]

https://econ.bg/%D0%A1%D1%85%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%8A%D0%B7%D0%BC%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%89-BG161PO001-1-1-102010%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%81%D1%8A%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B8%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5-_1.ep_i.372506.html. (Последно посетен на 15.11.2024г.)